Normalizační rovnice historika umění

Trestní kauza Jaromíra Neumanna z let 1985–1988*

Marcela Rusinko

Říká se, že žádný strom neroste do nebe, ledaže jeho kořeny sahají do pekla.
Carl Gustav Jung¹

Problematika trestních kauz vedených v období komunistické diktatury proti významným historikům umění, soukromým sběratelům či výtvarníkům dosud stála zcela na okraji badatelského zájmu soudobé historiografie dějin umění, stejně jako mimo heuristické možnosti dosud známé a běžně využívané oborové pramenné základny. Teprve poslední léta přinesla první střípky do této mozaiky, na základě nově lokalizovaných a zpracovávaných archivních pramenů bylo možné zpětně připomenout či částečně rekonstruovat některé signifikantní a ve své době s napětím sledované kauzy. Budeme-li postupovat chronologicky, můžeme takto zmínit dvojici účelových trestních procesů ze samotného závěru padesátých let, které byly spojeny s rozsáhlou konfiskací cenných soukromých uměleckých sbírek a jejich převedením do veřejných fondů. První byl veden proti právníkovi, historikovi umění, znalci, obchodníku a sběrateli Jaroslavu Borovičkovi (1912–2009), odsouzenému v červnu 1959 za rozsáhlou organizovanou spekulaci s uměleckými díly k pětiletému

---

* Příspěvek v krácené podobě pod názvem „Jako Anděl žalostné smrti“ zazněl v rámci vědecké konference „Historik umění Jaromír Neumann“ 26. září 2017 v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze.

1 JUNG, Carl Gustav: *Aión: Příspěvky k symbolice bytostného Já*. Brno, Nakladatelství Tomáše Janečka 2003, s. 51. Z němčiny přeložil Petr Patočka.

nepodmíněnému odnětí svobody a propadnutí celého jmění. Obdobně figurovala obvinění z rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví a spekulace v případě meziválečného podnikatele, významného prvorepublikového mecenáše a sběratele Václava Butty (1888–1968), jenž byl odsouzen společně s dalšími členy rodiny na podzim 1959 k nepodmíněným trestům ve výši tří až pěti let a propadnutí jmění. Tento případ současně úzce souvisel s vyšetřováním a procesem vedenými proti historikovi umění, tehdejšímu řediteli Uměleckoprůmyslového muzea v Praze Emanueli Pochemu (1903–1987), jenž údajně Buttovi v trestné činnosti z titulu svého postavení napomáhal. Obvinění z porušování povinností veřejného činitele, rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví a přijímání úplatků stála tohoto předního funkcionáře oboru v září 1959 místo ve vedení instituce, které zastával od roku 1948, a trest ve výši jednoho roku odnětí svobody nepodmíněně.² Obdobně byl za trestný čin spekulace odsouzen kupříkladu na podzim 1960 ke třem letům odnětí svobody nepodmíněně výtvarník Václav Hejna (1914–1985).³ Dosud zaznamenané případy obvinění ze spekulace s uměleckými a starožitnými předměty nyní komparativně doplnil bohatý dokumentační materiál týkající se o dvě desetiletí mladší trestní kauzy předního historika umění Jaromíra Neumanna (1924–2001),⁴ známé dosud jen v podobě kuloárových spekulací, dohadů, skandalizujících kusých zpráv z dobového tisku, případně pozdějších bagatelizujících dezinterpretací, jejichž původcem byl ovšem i sám postižený.

„Ten“ historik umění

Přední průkopnický historik a teoretik specializovaný na umění manýrismu a baroka, špičkový znalec zejména českého a italského malířství tohoto období, vysokoškolský

2 Podrobněji s odkazy na archivní prameny k těmto případům viz RUSINKO, Marcela: Státem vedené soudní procesy závěru padesátých let a soukromé umělecké sběratelství v komunistickém Československu: Jaroslav Borovička a Václav Butta. In: BARTLOVÁ, Milena a kol.: *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní identity*. Praha, UMPRUM 2017, s. 226–235; viz také RUSINKO, Marcela: „Snad nesbíráte obrazy?“. *Cesty soukromého sběratelství moderního umění v českých zemích v letech 1948–1965*. Brno, Barrister & Principal 2018, s. 187–221.

3 Odsouzen byl 7. listopadu 1960 Lidovým soudem trestním Praha 1, značka spisu 1T 62/60, odvolací soud Městského soudu v Praze 4To 51/60 (viz TESAN, Herard: *Václav Hejna: Barva a bytí*. Cheb, Galerie výtvarného umění v Chebu 2013, s. 184 a 193). Srv. i případ výtvarníka Luďka Peška (1919–1999) (viz POLNICKÁ, Veronika: *Luděk Pešek a Space art*. Diplomová práce, obhájená na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v roce 2017).

4 O Jaromíru Neumannovi souhrnně a s odkazy na další literaturu pojednává jeho biografické heslo ve *Slovníku historiků umění* (SLAVÍČEK, Lubomír (ed.) – BREGANTOVÁ, Polana – HOROVÁ, Anděla – PLATOVSKÁ, Marie: *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800–2008)*, sv. 2: N/Ž. Praha, Academia 2016, s. 1004–1006). Dále viz především IVANEGA, Jan: *Barokní umění v životě a díle Jaromíra Neumanna*. In: NEUMANN, Jaromír – STECKEROVÁ, Andrea (ed.): *Petr Brandl*, sv. 1. Praha, Národní galerie v Praze 2016, s. 9–29.

pedagog a akademik Jaromír Neumann na sebe upozornil již na sklonku čtyřicátých let svou závěrečnou studentskou prací. Později publikovaný spis *Malířství XVII. století v Čechách*,⁵ předložený současně jako habilitační práce v Ústavu dějin umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kde Neumann od ukončení studií v roce 1949 působil jako odborný asistent a generační nástupce Antonína Matějčka (1889–1950), je z hlediska dalšího autorova bádání na poli českého barokního umění klíčovým dílem. Práce byla ve své době vysoce hodnocena a považována za „programový manifest nového pojetí dějin umění v socialistickém Československu“,⁶ díky své široké heuristické základně a znaleckému přístupu však má dodnes svou odbornou platnost. K výraznému Neumannovu prosazení v prostředí české uměnovědy vedlo tehdy jeho „vyhraněné stranictví, odborné znalosti i ambice“. ⁷ Odrazovým můstkem další kariéry, akcelерованě bezpochyby rychlou výměnou poválečných „kádrů“ na pražské filozofické fakultě, se stalo především pověstné vystoupení na oborové konferenci v Bechyni na přelomu května a června 1951, kde Neumann postuloval důsledné prosazení marxistické metody v humanitních vědách a přijetí socialistického realismu. V dalších studiích z padesátých let pak postupně od radikálně ideologického interpretačního východiska upouštěl. Významným badatelským příspěvkem je dodnes jeho monografie o malířských *Cyklech* Mikoláše Alše, za niž v roce 1960 obdržel Státní cenu Klementa Gottwalda.⁸ Obdobně nadčasovou platnost, vysokou literární úroveň a čtivost mají i Neumannovy popularizační cestopisné eseje *Itálie: Z cesty za uměním* z konce padesátých let, které se dočkaly po dvaceti letech nového vydání.⁹ Jistou revizí a shrnutím názorů na roli realismu v uměleckém vývoji se stala také jeho uznávaná publikace *Umění a skutečnost* z roku 1963, reprodukcující mimo jiné i zcela aktuální práce Pabla Picassa a reflektující široký proud moderního evropského umění.¹⁰

Na podzim 1960 vyvrcholil Neumannův kariérní vzestup jmenováním do funkce ředitele Ústavu teorie a dějin umění ČSAV. Zde se mimo jiné zasadil o rehabilitaci odkazu historika umění vídeňské školy Maxe Dvořáka (1874–1921)¹¹ a umožnil, aby zde působili také ideově „nevyhovující“ odborníci. Za svůj hlavní cíl si vytkl přípravu oborového kompendia, tří- či čtyřsvazkových dějin umění v Československu (dodnes nerealizovaných) a také prohloubení kontaktů se zahraničím. Za Neumannova vedení ústavu byly připraveny čtyřsvazkové *Umělecké památky Čech* a vykonány přípravné práce pro vydání prvních dvou svazků monumentálních *Dějin českého*

5 NEUMANN, Jaromír: *Malířství XVII. století v Čechách: Barokní realismus*. Praha, Orbis 1951.

6 IVANEGA, J.: Barokní umění v životě a díle Jaromíra Neumanna, s. 10.

7 Tamtéž.

8 NEUMANN, Jaromír: *Mikoláš Aleš: Cykly*. Praha, Státní nakladatelství knih o literatuře, hudbě a umění 1957.

9 TÝŽ: *Itálie: Z cesty za uměním*. Praha, Nakladatelství československých výtvarných umělců 1959. Nové, doplněné vydání ve dvou svazcích (pod stejným názvem) připravilo v letech 1978 a 1979 nakladatelství Odeon.

10 TÝŽ: *Umění a skutečnost: Úvahy o realismu a uměleckém vývoji*. Praha, Nakladatelství československých výtvarných umělců 1963.

11 TÝŽ: Dílo Maxe Dvořáka a dnešek. In: *Umění*, roč. 9, č. 6 (1961), s. 525–575.

výtvarného umění.¹² Za průkopnickou lze v tomto období považovat především Neumannovu studii „Tizianův Apollo a Marsyas v Kroměříži“,¹³ uvádějící do našeho prostředí ikonologickou metodu, či stěžejní identifikaci pozůstatků rudolfínské obrazárny Pražského hradu v hradních sbírkách, objev evropského významu, za nějž v roce 1965 obdržel cenu Československé akademie věd.¹⁴ Tento významný počín využil Neumann k uspořádání prestižní mezinárodní konference s účastí odborníků ze šestnácti zemí světa, o níž referovala četná zahraniční odborná periodika, kupříkladu i *The Burlington Magazine*. Událost definitivně propojila československé dějiny umění se zahraničním bádáním.

Mimořádně plodná šedesátá léta byla bezpochyby vrcholem Neumannovy kariéry. Od listopadu 1962 byl rovněž členem korespondentem ČSAV, roku 1966 pak získal profesuru dějin umění. Jeho zásluhy na poli zahraničních kontaktů a bádání následně roku 1969 stvrdilo jmenování členem Mezinárodního výboru dějin umění (*Comité International d'Histoire de l'Art* – CIHA), v němž nahradil zesnulého Josefa Cibulku (1886–1968). V téže době (1968) byl kupříkladu Neumann jako expert UNESCO pověřen přípravou expozice a katalogu evropského umění v Národním muzeu sv. Karla (*Museo Nacional de San Carlo*) v Mexico City. Výraznou odpovědí na dobové česko-německé spory

Jaromír Neumann v květnu 1960 u příležitosti udělení Státní ceny Klementa Gottwalda (foto Karel Mevald, ČTK)

12 POCHE, Emanuel (ed.): *Umělecké památky Čech*, sv. 1–4. Praha, Academia 1977–1982; Kolektiv autorů: *Dějiny českého výtvarného umění*, sv. I/1–2. Praha, Academia 1984.

13 NEUMANN, Jaromír: Tizianův Apollo a Marsyas v Kroměříži: Z umělcovy pozdní tvorby. In: *Umění*, roč. 9, č. 4 (1961), s. 325–371.

14 TÝŽ: *Obrazárna Pražského hradu*. Praha, Nakladatelství ČSAV 1964. Dnes s odstupem let se ozývají hlasy zpochybňující Neumannův soliterní badatelský podíl na tomto zásadním objevu. Marginalizována byla ve své době patrně především odborná účast Elišky Fučíkové (*1940), pozdější držitelky několika předních zahraničních i domácích cen za bádání na poli renesančního umění. (Viz IVANEGA, J.: Barokní umění v životě a díle Jaromíra Neumanna, s. 13, pozn. 38.) K tomuto okamžiku Neumannovy kariéry se zpětně vrací i historik umění Pavel Preiss (*1926) ve svých pamětech: „Ovšem byl to právě on, kdo dokázal dějinám umění vydobýt určitou pozici na výsluní, což bylo spojeno se ‘senzačním nálezem obrazů’ na Pražském hradě. Věci to byly skutečně významné, ale o ‘nález’ se dalo mluvit jen těžko, čehož si byl vědom i Neumann. Jednou mi dokonce sám řekl: ‘To víš, muselo se to nějak podat.’“ (PREISS, Pavel: *Na co si ještě vzpomenu*. Praha, Univerzita Karlova 2012, s. 45 n.)

Obálka knihy Jaromíra Neumanna Mikoláš Aleš: *Cykly* (Praha, SNKLHU 1957). Vzduch – detail z pátého listu cyklu kreseb „Živly“

o původ a povahu umění českého baroka – chápaného nyní už nikoli jako odnož německého kulturního prostoru, ale jako svébytná, osobitá poloha barokního umění, vzniklá propojením importovaných impulzů s lokální tradicí – byla pak v závěru šestého desetiletí Neumannova monumentální syntéza *Český barok*.¹⁵ Na ni navázaly výstavy a studie věnované mimo jiné předním barokním malířům Petru Brandlovi (1668–1735) a Karlu Škrétovi (1610–1674).¹⁶

Neumannovo postavení v rámci poválečného vývoje oboru dějiny umění bylo mimořádné. Jako charismatická, inspirativní, výjimečně nadaná, cílevědomá a komunikativní osobnost se dlouhá léta těšil výrazné autoritě, a to nejen v odborných kruzích. V očích veřejnosti postupem let patrně ztělesnil jistý ideál, mediální obraz „toho“ historika umění. Jako na předního znalce a experta se na něj s důvěrou obracely i osobnosti socialistické popkultury. Při aplikaci teoretických východisek se podle soudu Mileny Bartlové Neumann „snažil jít do hloubky a usiloval

o samostatné řešení základních otázek dějin umění v rámci marxisticko-leninského diskurzu, jak v jeho stalinské, tak později reformní podobě, a jako jediný z českých historiků a historiček umění se v šedesátých letech vyrovnal originálnímu myšlení českých historiků a filozofů“.¹⁷ Pro své reformní názory v období pražského jara byl

15 NEUMANN, Jaromír: *Český barok*. Praha, Odeon 1969 a 1974 (reedice); srv. VLNAS, Vít (ed.): *Sláva barokní Čechie: Umění, kultura a společnost 17. a 18. století*. Praha, Národní galerie 2001 (katalog výstavy).

16 NEUMANN, Jaromír: *Petr Brandl 1668–1735*. Praha, Národní galerie 1968 (katalog výstavy); TÝŽ: Petr Brandl – ein Hauptmeister des böhmischen Barock: Zur Gesamtausstellung des Künstlers in Prag. In: *Alte und moderne Kunst*, roč. 14, č. 107 (1969), s. 1–14; TÝŽ: *Karel Škréta 1610–1674*. Praha, Národní galerie 1974 (katalog výstavy); srv. VLNAS, Vít – STOLÁŘOVÁ, Lenka (ed.): *Karel Škréta 1610–1674: Doba a dílo*. Praha, Národní galerie 2011 (katalog výstavy).

17 BARTLOVÁ, Milena: Jaroslav Pešina 1938–1977: Čtyři desetiletí politických strategií českého historika umění. In: *Opuscula historiae atrium*, roč. 66, č. 1 (2017), s. 74–84, zde s. 79.

však z funkce ředitele Ústavu teorie a dějin umění v roce 1970 odstraněn a současně po prověřkovém pohovoru i vyškrtnut z Komunistické strany Československa. Nadále pak, za omezených publikačních možností, působil jako vědecký pracovník sbírky starého umění Národní galerie v Praze. Domácí odborné „umlčení“ současně doprovázelo rostoucí zahraniční uznání, především v německojazyčném prostředí, a časté cesty na Západ. V roce 1981 tak díky těmto aktivitám obdržel prestižní Cenu Humboldtovy nadace, spojenou se stipendijním pobytem. O dva roky později pak byl Mezinárodním kongresem historiků umění ve Vídni pověřen vedením pracovní skupiny „Nové poznatky a bádání“. Do tohoto období také spadá kauza, o níž pojednává tento článek.

„Případ Jaromír Neumann a spol.“

„Pocituji hrůzu z toho, čeho jsem se dopustil. Děsí mne vědomí toho, jak jsem se ocitl na scesti, a poukazuji na to, že vše způsobila jednak má sběratelská vášeň, jednak náhlé prudké a neočekávané stárnutí,“ uvedl Jaromír Neumann v hlavním líčení procesu vedeného proti němu na jaře 1987 za účast na nelegálním obchodu se starožitnostmi, na němž se podle vyšetřujících orgánů aktivně podílel minimálně v letech 1977 až 1985.¹⁸ Následující příspěvek na základě soudního spisu tři desetiletí po odeznění kauzy rekonstruuje okolnosti vazby, trestního stíhání, procesu a následného výkonu trestu jedné z nejvýraznějších a nejnadanějších osobností novodobých českých dějin umění. Poprvé tak na základě archivních dokumentů otevírá mimořádně citlivé téma, jež ještě v roce 1994, u příležitosti Neumannových sedmdesátin, historik umění Jan Kříž (*1935) shrnul stručnou poznámkou: „...velká osobnost prochází často složitým vývojem, to je samozřejmé a nemělo by to být na závadu respektu k velkému dílu.“¹⁹ Pokusme se tedy bez ztráty respektu k velkému dílu nahlédnout podrobněji na tato čtyři léta nestora českých dějin umění.

Do vyšetřovací vazby se tento přední znalec, charismatický a veřejností již v období „normalizace“ velmi uznávaný odborník dostal 31. ledna 1985. Trestní stíhání proti němu bylo zahájeno na základě obvinění z trestného činu spekulace podle platného

18 *Centrální spisovna Městského soudu v Praze* (Hostivice), Trestní spis 1 T 31/1986, protokol z hlavního líčení Městského soudu v Praze, s. 92/1450 (číslo za lomítkem odpovídá dodatečně přidělenému číslování ve spise).

19 KŘÍŽ, Jan: Sedmdesátiny profesora Jaromíra Neumanna. In: *Umění*, roč. 42, č. 6 (1994), s. 468. V nekrologu o sedm let později Jan Kříž o Neumannovi napsal: „Osud mu pak předurčil, aby poznal nejen světla, ale v duchu barokního temnosvitu i stíny lidského bytí. Nebylo, bohužel, mnoho těch, kdo mu zůstali věrni i v době, kdy to sám neměl lehké.“ (TÝŽ: Za profesorem J. N. (1924–2001). In: *Ateliér*, roč. 14, č. 23 (2001), s. 3.) Viz také KRSEK, Ivo: J. N. šedesátiletý. In: *Umění*, roč. 32, č. 5 (1984), s. 454–458; SEIFERTOVÁ, Hana: † J. N. In: *Bulletin UHS*, roč. 13, č. 2 (2001), s. 16; ŠRONĚK, Michal: J. N. In: KONEČNÝ, Lubomír (ed.): *Ústav dějin umění AV ČR 1953–2003*. Praha, Artefactum 2003, s. 127 n.; PETRŮ, Jaroslav: Rozloučení s Jaromírem Neumannem (1924–2001). In: *Zprávy památkové péče*, roč. 62, č. 3 (2002), s. 69.

Úspěšný umělecký cestopis Jaromíra Neumanna Itálie: Z cesty za uměním (Praha, NČSVU 1959). Na přebalu detail Tizianovy malby Urbinská Venuše (1534, Galerie Uffizi ve Florencii)

trestního zákona.²⁰ Připomeňme jen, že aplikovaný paragraf 117 (číslovaný v předchozím trestním zákoně z roku 1950 jako paragraf 134) úzce souvisel se samotnými premisami socialistické společnosti, vylučujícími možnost soukromého vlastnictví mimo takzvané osobní vlastnictví, a patřil v průběhu čtyř totalitních desetiletí k těm nejčastěji uplatňovaným.²¹ Přestože byl Neumann zatčen v rámci skupiny osmi stíhaných osob,²² od počátku byl vyšetřován jako klíčová postava celého nelegálního „obchodního“ řetězce. V průběžných materiálech přiděleného vyšetřovatele Sboru národní bezpečnosti majora Karla Skoumala proto kauza figuruje pod názvem „Případ Jaromír Neumann a spol.“. Vyšetřování obchodní sítě, hledání poškozených a svědků trvalo více než půldruhého roku. V lednu 1986, přesně po roce, byla Neumannova obvinění rozšířena i na trestný čin podvodu.²³ Vyšetřování zahrnovalo i rozsáhlou síť veřejných muzeí a galerií

20 Podle § 9, odst. 2, a § 117, odst. 1 a 2 b), c) trestního zákona, č. 140/1961 Sb. ze dne 29. listopadu 1961. Tento trestní zákon byl zrušen až k 1. lednu 2010 novým Trestním zákoníkem, č. 40/2009 Sb.

21 Viz NOVÁK, Antonín: Poznámky k trestnému činu spekulace. In: Epravo.cz [online], 8.1.2003. © 1999–2019 [cit. 2019-11-03]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/poznamky-k-trestnemu-cinu-spekulace-20580.html>.

22 Společně s Neumannem byli obviněni Adolf Greiner, invalidní důchodce; jeho syn Jiří Greiner, vedoucí mezinárodní přepravy Podniku zahraničního obchodu EXICO (specializoval se na dovoz a vývoz kožených a gumových výrobků a surovin); Ivan Hájek, automechanik a zaměstnanec Restaurací a jídelen (RaJ) Praha 4; Karel Hlad, vedoucí směny RaJ Praha 7; MUDr. Antonín Rozsypal (uváděn však ve spise hojně i jako Rosypal), důchodce; ing. Dušan Samuel, vedoucí oddělení zakázky Ředitelství školské výstavby; Jaromír Cibulka, noční vrátný, v době zatčení v Nápravně-výchovném ústavu č. 2, Praha 4 (dnešní Vazební věznice Praha-Pankrác). Všichni obvinění byli zaměstnaní a bydleli v Praze. (Viz *Centrální spisovna Městského soudu v Praze*, Trestní spis 1 T 31/1986, obžaloba obvodního prokurátora pro Prahu 2 JUDr. Františka Antoše, adresovaná obvodnímu soudu pro Prahu 2, z 10.9.1986, s. 1–42/1224–1265, zde s. 1/1224.)

23 Podle § 250, odst. 1 a) a odst. 2 a), b) trestního zákona, č. 140/1961 Sb.

Titulní list spisu Jaromíra Neumanna *Umění a skutečnost* (Praha, NČSVU 1963). Vlevo kresba Pabla Picassa z cyklu *Malíř a model* z padesátých let dvacátého století

a prodejny národního podniku Klenoty – Starožitnosti, kde část uměleckých předmětů nacházela svůj odbyt. Celý spis včetně odvolání jednotlivých spoluobviněných čítá ke třem tisícům stran a jen velkým štěstím, na rozdíl od řady dalších, unikl pražským povodním v létě 2002.

Konečnou obžalobu podal obvodní prokurátor pro Prahu 2 František Antoš 10. září 1986, tedy téměř dvacet měsíců po Neumannově zatčení, na základě devadesátistránkové závěrečné vyšetřovací zprávy majora Skoumala z 11. srpna téhož roku. Měsíce ve vazbě byly pro Neumanna nesmírně zatěžující a výrazně zhoršily jeho již tak komplikované psychické predispozice. Vazbu trávil ve věznici (nápravně-výchovném ústavu ČSR) v Praze 6 – Ruzyni. Ještě v polovině února, čtrnáct dní po zatčení, Neumann vyšetřovatele písemně žádá o možnost na základě svých konceptů, které má doma, pokračovat ve vědecké práci, zejména na svém životním díle, monografii barokního malíře Petra Brandla, jež by takto podle něj mohla být pod dohledem kolegy Jiřího Mašína (1923–1991) dokončena i bez jeho přímého přispění. Žádost přitom emotivně zdůvodňuje právě svým psychickým rozpoložením: „Toužím po této duševní činnosti také proto, že jsem se dostal do těžké deprese a přepadají mne sebevražedné myšlenky. Víím dobře, že by to byla hanebná dezerce, že mám nesplacené povinnosti a zodpovědnost vůči společnosti, rodině,

Jaromír Neumann: *Obrazárna Pražského hradu* (Praha, Academia 1964). Autor obálky Milan Hegar. Na přebalu reprodukce rané Tizianoovy malby *Toalety mladé ženy* z let 1512–1515

jistě také opakované Neumannovy neúspěšné žádosti o propuštění na svobodu a následná zamítnutá odvolání, podávaná neúnavně prostřednictvím advokáta Jana Kalfuse ve všech fázích řízení. V pozadí těchto neutuchajících snah snad byla i skutečnost předchozí aktivní spolupráce s orgány Státní bezpečnosti (viz dále), kterou Neumann zřejmě vnímal jako možnou polehčující okolnost.

zvláště dětem. Práce jediná mi dokáže dodat sílu, abych dokázal unést svůj úděl.²⁴ Počátkem května se pak podle záznamu v psychiatrické zprávě opravdu pokusí o suicidium podřezáním levého zápěstí, načež je hospitalizován ve vězeňské nemocnici v Praze 4 na Pankráci.²⁵ V červenci 1985 je pak na základě podrobného psychiatrického vyšetření, zjištěné výrazně depresivní symptomatologie a podezření z dalších možných sebevražedných pokusů příkazem urychleně přemístěn na Zvláštní psychiatrické oddělení Městského soudu v Praze 8 – Bohnicích, tedy do zdejší léčebny.

Mezi velmi stresující a zatěžující faktory, jež zhoršovaly stav obžalovaného – vedle náhlé ztráty společenského postavení, kontaktu s rodinou a vleklého se vyšetřování s nejasným výsledkem – nepochybně patřila opakovaně protrahovaná vazba, kterou prokurátor s ohledem na probíhající šetření každé dva měsíce prodlužoval. Svou roli sehrály

24 *Centrální spisovna Městského soudu v Praze*, Trestní spis 1 T 31/1986, dopisy Jaromíra Neumanna majoru Karlu Skoumalovi z 11. a 13.2.1985, s. 1010 n. Mělo jít o práci na katalogu zámecké obrazárny v Opočně, studii o žánrových obrazech Petra Brandla, studii o Janu Kupeckém a Petru Brandlovi a velké monografii Petra Brandla. Brandlova monografie, vycházející z Neumannova rukopisu, vyšla až v roce 2016 (viz NEUMANN, J. – STECKEROVÁ, A. (ed.): *Petr Brandl* – viz pozn. 4).

25 *Centrální spisovna Městského soudu v Praze*, Trestní spis 1 T 31/1986, Znalecký posudek z odvětví psychiatrie: VI. Souhrn a rozbor, 7.7.1985, s. 1–18/146–163, zde s. 16/161. Posudek vypracovali Slavomil Hubálek, Miloš Lachman a Jiří Mellan jako znalci z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie a sexuologie.

Současně již v březnu 1985, krátce po svém zatčení, podává Neumann prostřednictvím své ženy Hany Neumannové (*1953) žádost o milost adresovanou prezidentu republiky Gustávu Husákovi. Sám se k ní připojuje obsáhlým dopisem. Generální prokurátor Československé socialistické republiky Ján Feješ si vyžádá několik posudků. Jednoznačně kladně v nich vyznívá pouze hodnocení Neumanna jako vědce. K žádosti o milost se takto připojuje stávající ředitel Ústavu teorie a dějin umění ČSAV Jiří Dvorský (1938–2016). Vyhýbavý je naopak posudek Obvodního národního výboru v Praze 2, konstatující, že „obviněný není v bydlišti dostatečně znám“. Rovněž posudek generálního ředitele Národní galerie Jiřího Kotalíka (1920–1996) poukazuje na skutečnost, že „hlubší podstata jednání prof. dr. Neumanna, její rozsah a okolnosti, nejsou vedení Národní galerie dostatečně známy, pouze ZV ROH [Závodní výbor Revolučního odborového hnutí]

doporučuje, aby se při posuzování žádosti přihlédlo k váze a významu společensky angažovaného a prospěšného díla obviněného“. Na základě provedeného šetření nakonec generální prokurátor prezidentu republiky doporučuje milost neudělit. Svůj postoj zdůvodňuje dosud zjištěným časovým i věcným rozsahem trestné činnosti obviněného i tím, že její vyšetřování v danou chvíli není zdaleka skončeno.²⁶

Stěžejní dílo Jaromíra Neumanna Český barok (Praha, Odeon 1974, reedice vydání z roku 1969). Na obálce detail malby Karla Škréty Sv. Martin se dělí s žebrákem o plášť (po roce 1650, hlavní oltář kostela sv. Martina ve zdi na Starém Městě v Praze)

26 Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (AKPR), spisy 103080/85 a 103657/85, čj. 300292/85 a související. Žádost o milost podaná Hanou Neumannovou nese datum 19.3.1985, žádost podaná Jaromírem Neumannem 4.3.1985, zpráva generálního prokurátora doporučující Kanceláři prezidenta republiky negativní vyjádření 15.7.1985 (čj. 115/85, citovaná s. 3) a negativní vyjádření Kanceláře prezidenta republiky 11.11.1985 (čj. 300.292/85). Ve vyjádření prezidentské kanceláře se mimo jiné uvádí (s. 3 n.): „...je nutno konstatovat, že obviněný zneužil svých mimořádných znalostí z oboru, svého vlivu a vědecké autority k získání značného nekalého spekulativního zisku a umožnil páchání trestné činnosti i dalším osobám. Jeho přístup k trestnímu řízení je takový, že doznává účast na spekulativním prodeji pouze pod tlakem výpovědí vyslechnutých svědků nebo spoluobviněných. Vyšetřování trestní (sic) činnosti všech obviněných je dosud v začátcích a celý rozsah není v současné době objasněn a nelze zatím určit podíl jednotlivých obviněných. Jejich jednání spolu úzce souvisí a na sebe navazuje. Ze všech těchto důvodů se domníváme, že

Spolupráce se Státní bezpečností

Orgány Státní bezpečnosti navázaly s Jaromírem Neumannem spolupráci na počátku roku 1981 – v době, kdy obdržel cenu a cestovní stipendium západoněmecké Humboldtovy nadace. Krátce před svým výjezdem na desetidenní pobyt v Paříži, 6. ledna 1981, podepsal Neumann prohlášení o své oddanosti socialistickému zřízení a vůli k dalšímu cílenému kontaktu. Od této chvíle byl veden jako kandidát tajné spolupráce pod krycím jménem „Korespondent“, s registračním číslem 20795. „Se jmenovaným bylo provedeno profylakticko-rozkladné opatření s kladným účinkem,“ konstatuje se v registračním spise. Cílem tohoto opatření bylo získat Neumanna pro spolupráci s orgány ministerstva vnitra, a to jako „poziční a vlivnou agenturu do mezinárodní organizace Comité international history association (sic) (CIHA)“, kde měl svými postoji ovlivňovat „činnost, záměry a cíle této organizace ve prospěch ČSSR a socialistických zemí“, a také jako spolupracovníka „ke kontrole a rozpracovávání signatářů CH-77 [Charty 77], ke zjišťování poznatků a kontrole činnosti osob z řad kunsthistoriků s cílem zabránit konstituování tzv. paralelní vědy v oblasti dějin umění“.²⁷

Jaromír Neumann byl tedy vytipován jako vhodný adept s aktivními styky jak do zahraničí, tak v rámci „vnitrozemské“ vědy, který jako bývalý ředitel Ústavu teorie a dějin umění požíval u řady stávajících i bývalých pracovníků této instituce značného vlivu a důvěry. Údajně se aktivně stýkal také se signatáři Charty 77 Ludvíkem Hlaváčkem, Zdeňkem Boušem či „protisocialisticky smýšlejícími“ kolegy kunsthistoriky Františkem Šmejka (1937–1988), Eliškou Fučíkovou (*1940) a Beket Bukovinskou (*1943), o jejichž činnost jevila Státní bezpečnost zájem především. Prostřednictvím Neumanna však StB v závěru roku 1981 mapovala i názory a záměry francouzského kulturního rady v Praze Jean-Louise Leprêtra či o rok později západoněmeckých historiků umění Willibalda Sauerländera, ředitele Ústředního ústavu pro dějiny umění (*Zentralinstitut für Kunstgeschichte*) v Mnichově, a Bruna Busharta, ředitele Státních uměleckých sbírek v Augsburgu. Cílem těchto kontaktů bylo tlumit činnost československé emigrace, podporované západními vědeckými pracovníky. V roce 1983 pak Neumann na pětadvacátý Mezinárodní kongres dějin umění ve Vídni v rámci delegace vedené Jiřím Kotalíkem vycestoval s jasnou instrukcí agenta kontrarozvědky a úkolem sledovat činnost a styky členů československé delegace. S takto zaměřeným kontaktem akademik souhlasil již ve zmíněném prohlášení loajality, podepsaném 6. ledna 1981.

Vázací akt ke spolupráci, která Neumannovi umožnila funkčně pokračovat v plodných zahraničních odborných kontaktech a cestách, akademik podepsal o rok později, 10. února 1982. Pro další styk s orgány Státní bezpečnosti si přitom zvolil

---

udělení milosti není, alespoň za současného stavu trestního řízení, vhodné, a proto souhlasíme s návrhem generálního prokurátora. Soudruhu prezidentovi doporučujeme, aby prof. dr. Jaromíru Neumannovi, DrSc. milost neudělil.“

27 *Archiv bezpečnostních složek (ABS)*, Praha, X. správa SNB, 2. odbor, 2. oddělení, signatura (sign.) TS-779512 MV, Návrh na založení svazku KTS [kandidáta tajné spolupráce], 13.1.1981.

krycí jméno „Hudek“. Svým podpisem stvrdil roli agenta, zavázal se „dobrovolně spolupracovat se zpravodajskými orgány federálního ministerstva vnitra a odpovědně plnit stanovené úkoly“.²⁸ Vstoupil tak do služeb X. správy SNB – Správy kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli, konkrétně jejího 2. odboru, zaměřeného na odhalování a dokumentaci „protistátní činnosti osob v oblasti vědy, umění a kultury“ a „kontrarozvědnou ochranu vymezených mezinárodních organizací působících na území ČSSR“.²⁹ Cenu Humboldtovy nadace pak Neumann převzal vzápětí, 1. dubna 1982 v Ústředním ústavu pro dějiny umění v Mnichově. Následoval jeho tříměsíční studijní pobyt ve Spolkové republice a Itálii, na který – především díky nově akceptované roli agenta kontrarozvědky – mohl vycestovat společně s rodinou. Neumannova spolupráce s orgány ministerstva vnitra byla přerušena až během jeho vazby. Návrh na její ukončení vzešel ze strany Státní bezpečnosti 9. prosince 1986, těsně před zahájením hlavního líčení procesu, kdy již bylo zřejmé, jaká padnou obvinění.³⁰

28 *Tamtéž*, Závazek spolupráce s orgány federálního ministerstva vnitra s podpisem Jaromíra Neumanna, 10.2.1982, s. 79.

29 Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 43 „Organizační řád správy kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli“ z 21. 11. 1980. In: Rozkazy ministra vnitra a náčelníků správ k organizaci útvarů SNB složky Státní bezpečnosti z let 1971–1989 [online]. Ústav pro studium totalitních režimů [cit. 2019-08-01]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/rozказы-smernice/rmv-or-stb-71-89/#x>.

30 ABS, X. správa SNB, 2. odbor, 2. oddělení, sign. TS-779512 MV, Zpráva o získání ke spolupráci TS [tajného spolupracovníka] „Hudek“ z 11.2.1982 (folio 76) a Návrh na ukončení spolupráce z 9.12.1986 (folio 105 n.). Dosud pramenně ne zcela objasněnou stránkou Neumannovy role spolupracovníka StB však zůstává přesný charakter a intenzita těchto kontaktů v době do akademikova zatčení, tedy v letech 1982–1984. Části svazku obsahující záznamy jednání s řídícím důstojníkem, komplexní hodnocení Neumanna jako agenta a jeho hlášení ze zahraničních služebních cest – složky VZ (vlastnoruční záznamy) v rozsahu 35 listů – a také korespondenci a pomocné písemnosti (KPP) v rozsahu dva listy byly totiž skartovány již při ukončení spolupráce s Neumannem v prosinci 1986, tj. před zahájením jeho procesu. Dochována jsou pouze hodnocení k letům 1982 a 1983, kdy Neumann předal devět a o rok později (z důvodu hospitalizace) „jen“ šest agenturních zpráv, a záznamy instruktážních školení před výjezdy do SRN a Itálie a v roce 1983 do Rakouska. V „Návrhu na ukončení spolupráce“ se však uvádí, že Neumann byl získán ke spolupráci s orgány kontrarozvědky na základě dobrovolnosti, a to pro možnost „vlivného působení do prostředí tzv. paralelní kunsthistorie v ČSSR s cílem jejího rozložení a paralyzace“, a navíc byl využíván i pro „rozpracování báze stážistů a stipendistů“. Tyto své úkoly podle dokumentu plnil „zodpovědně“ a jeho vztah k pracovníkům ministerstva vnitra byl hodnocen jako „velmi dobrý“. Ve své činnosti byl „TS Hudek řízen operativním pracovníkem mjr. [Rostislavem] Sedlákem a dále poznal pplk. Jiřího Ježka“. Schůzky se konaly „v terénu a ve veřejných místnostech“. Neumann po „celou dobu spolupráce předával vlastnoruční zprávy, z nichž bylo 19 zpracováno na AZ“ [agenturní zprávy]. Z výše uvedeného lze tedy vyvodit, že Neumannova role agenta kontrarozvědky nebyla nikterak pasivní, byl považován za spolehlivého a zainteresovaného tajného spolupracovníka. (Srv. IVANEGA, J.: Barokní umění v životě a díle Jaromíra Neumanna, s. 16 – viz pozn. 4.)

Spekulace, podvod, rozkrádání majetku

Obžaloba, zahrnující rovněž dalších sedm spoluobviněných, v září 1986 formulovala v mnoha bodech Neumannova obvinění z trestných činů spekulace, podvodu a rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví.³¹ Z provedeného vyšetřování podle spisu vyplynulo a bylo prokázáno, že obviněný Neumann tím, že obstarával obrazy od různých osob, které spoléhaly na jeho závěry a hodnocení jakožto renomované osobnosti vystupující jménem Národní galerie, jednal v úmyslu tato díla lacino získat a se značným spekulacním ziskem prodat. Artefakty pak dále prodával svým spoluobviněným, případně je nabízel institucím na jméno své ženy Hany Neumannové, své tchýně i své sousedky, a získané peníze používal ke „zvýšení životní úrovně své rodiny“. Celkem obžaloba prokázala více než dvě desítky těchto případů, nicméně předpokládala, že jejich skutečný počet byl mnohem vyšší: „Z uvedeného vyšetřování je evidentní, že obviněný soustavně prodával další a další obrazy, jejichž majitelé však nebyli zjištěni.“ Z množství takto prodávaných obrazů obžaloba vysoudila, že „obhajoba obviněného, že si opatroval obrazy do svých sbírek a výjimečně je prodával poté, když si chtěl koupit jiný obraz, není pravdivá“.³²

Z vyšetřování bylo přitom zjištěno, že pokud zájemci nabízeli k prodeji díla, o která měla zájem Národní galerie, Neumann je v souladu s platnými předpisy ohodnotil a doporučil galerii k odkoupení. To se stalo kupříkladu v případě významného díla francouzského barokního malíře Simona de Vouet (1590–1649) *Sebevražda Lukrécie*, s předpokládanou proveniencí sbírky kardinála Mazarina.³³ Obraz identifikoval Neumann v závěru sedmdesátých let ve sbírce jednoho ze svých pozdějších hlavních „klientů“ Miloslava Myslína, bývalého manipulačního zaměstnance Národní galerie. Tato významná akvizice dlouhá léta zdobila stálou expozici starého evropského umění ve Šternberském paláci.

Jako vědecký pracovník oddělení starého umění Národní galerie měl Neumann dle platného nařízení ředitele Jiřího Kotalíka jako kterýkoli jiný odborný zaměstnanec „zakázáno podávat soukromě, tedy mimo rámec pracoviště, znalecké odhady na původ obrazů a stanovovat jejich ceny“.³⁴ Za porušování tohoto nařízení pak byl ředitelem opakovaně (i písemně) napomínán.³⁵ Přesto v této činnosti pokračoval

31 Podle § 117, odst. 1 a 2 b), c), § 250, odst. 1 a) a 2 a), b) a § 132, odst. 1 c) a 2 b) trestního zákona, č. 140/1961 Sb.

32 *Centrální spisovna Městského soudu v Praze*, Trestní spis 1 T 31/1986, Obžaloba obvodního prokurátora pro Prahu 2, 10.9.1986, s. 1–42/1224–1265, zde s. 37/1260. Obžalobu vypracoval obvodní prokurátor pro Prahu 2 František Antoň.

33 Simon de Vouet: *Sebevražda Lukrécie* (1625–1626), Národní galerie v Praze, inventární číslo (inv. č.) O 14162, olej na plátně 197 x 148 cm, původní majitel Miloslav Myslín, Praha. Prodej zprostředkoval Jaromír Neumann za cenu 360 000,- Kčs.

34 *Centrální spisovna Městského soudu v Praze*, Trestní spis 1 T 31/1986, Odůvodnění obžaloby podané 10.9.1986, s. 15–42/1238–1265. Odůvodnění vypracoval obvodní prokurátor pro Prahu 2 František Antoň.

35 Viz IVANEGA, J.: Barokní umění v životě a díle Jaromíra Neumanna, s. 17, pozn. 90, dopis Jiřího Kotalíka Jaromíru Neumannovi z 5.3.1982. V textu je opakovaně zaměňována osobnost Jiřího Kotalíka s jeho synem Jiřím Tomášem Kotalíkem (*1951), rovněž historikem

Malba zakladatele české krajinářské školy Julia Mařáka Sběračky klestí v lese (kolem roku 1860). Jaromír Neumann obraz odprodal v roce 1980 do sbírek Severomoravské galerie výtvarného umění za částku 98 tisíc Kčs prostřednictvím své manželky (dnes inv. č. O 1680, foto Galerie výtvarného umění v Ostravě)

a v řadě případů podle odůvodnění obžaloby „zneužil svého postavení jako známého odborníka k vlastnímu obohacení na úkor osob, které ... důvěřovaly jeho hodnocení“. Mnohdy se přitom údajně jednalo o „staré osoby, které se dostaly do finanční tísně a byly nuceny prodat některé umělecké dílo. PhDr. Neumann nejméně od r. 1973 začal těchto situací využívat, obrazy ohodnocoval majitelům hluboko pod jejich skutečnou hodnotu, čímž získal řadu děl pro sebe velmi levně a s vysokým ziskem je vzápětí prodával. (...) Během vyšetřování bylo zjištěno, že celou řadu obrazů prodal i prostřednictvím prodejen starožitností, dále do muzeí a galerií, a to i na cizí jména,“ uvádí se v odůvodnění žaloby. V těchto případech se však vyšetřovatelům vesměs nepodařilo zjistit původní majitele a cenu. Nicméně, jak konstatoval obvodní prokurátor pro Prahu 2 František Antoš, „je zřejmé, že popsaná žalovaná trestná činnost je pouze minimem z jednání obviněného, které bylo možno prokázat“.³⁶

---

umění a bývalým rektorem Akademie výtvarných umění. Nepřesně časově posunuty jsou zde také okamžiky Neumannova zatčení a propuštění z vězení.

36 *Centrální spisovna Městského soudu v Praze, Trestní spis 1 T 31/1986, Odůvodnění obžaloby podané 10.9.1986, s. 16/1239. Krátce po podání žaloby byla 30. září 1986 na neveřejném zasedání Obvodního soudu pro Prahu 2 zamítnuta další Neumannova žádost o propuštění z vazby, formulovaná prostřednictvím obhájce Jana Kalfuse. Proti tomu se Neumann vzápětí opět (neúspěšně) odvolal.*

Z řady zdokumentovaných příkladů uveďme transakci týkající se malby italského malíře benátské školy Jacopa Bassana (1510–1592) *Lov na jelena (Akteon a nymfy)*. Tuto práci Neumann v roce 1982 získal od majitele z Prahy 4 s atribucí „okruh malíře“ za částku pětasedmdesát tisíc korun, načež ji prodal svým spoluobviněným za sto dvacet tisíc korun. Podle protokolu před původním majitelem Neumann tvrdil, že nejde o autorské dílo žádného z Bassanů, čímž odůvodnil cenu, zatímco před spoluobviněnými již o obraze hovořil jako o díle Bassanů. Neumannovi společníci posléze obraz za částku tři sta dvacet tisíc korun prodali dalšímu mezičlánku řetězce. Dotyčný dílo následně dle svého tvrzení „daroval“ západoněmeckému zájemci, který obraz nelegálně vyvezl v autě a dárci prý za něj přislíbil pozvání do Spolkové republiky.³⁷

Pro další vývoj procesu byla významná obvinění z rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví a pokusu o ně, která se týkala spekulativního prodeje uměleckých předmětů do institucí socialistického sektoru. Jednou z přitěžujících okolností byl prodej plátna Julia Mařáka (1832–1899) *Sběračky klestí v lese*, které Neumann prostřednictvím manželky Hany prodal do ostravské galerie za devadesát osm tisíc korun. Obraz přitom získal od zmíněného majitele malby Simona de Vouet darem za poskytnuté služby při oceňování a prodeji obrazů, přičemž Mařákovu malbu odhadem Miloslavu Myslínovi ocenil na dvacet až třicet tisíc korun.³⁸ Oficiální znalci Národní galerie ji pak ocenili na osmdesát tisíc korun. Rozdíl osmnácti tisíc korun mezi oficiální odhadní cenou a cenou, za niž Neumann dílo prodal do Severomoravské galerie výtvarného umění (dnes Galerie výtvarného umění v Ostravě), se pak stal důvodem, proč se k žalobě proti němu písemně připojila i tato instituce.

Obdobně Neumann od Myslína v roce 1979 získal malbu francouzského vedutisty Victora Navleta (1819–1886) *Interiér chrámu sv. Petra v Římě* z roku 1866 za deset tisíc korun a následně ji prodal Slovenskému národnímu muzeu na hrad Červený Kameň za pětasedmdesát tisíc korun. Úmysl obdobného prodeje s výrazným ziskem za nadsazenou částku byl Neumannovi prokázán i v případě dvojice položek, které nabídl do muzea ve slovenských Bojnících. Prostřednictvím manželky zde v lednu 1985 nabídl dílo Agostina Carracciho (1557–1602) *Zaslíbení svaté Kateřiny*. Za práci ohodnocenou posléze na padesát tisíc korun požadoval dvojnásobek, přičemž již nákupní komise cenu snížila na pětasedmdesát tisíc korun. Souběžně zde prostřednictvím své sousedky nabídl i obraz nizozemského mistra druhé poloviny 16. století *Krajina s poustevníkem*. Za dílo oceněné znaleckým posudkem na patnáct tisíc zde požadoval sto deset tisíc korun, částka byla posléze snížena na osmdesát tisíc korun. Realizaci obou obchodů však již zabránily orgány Veřejné

37 Z tohoto důvodu také není dílo v trestním spise v příslušné kvalitě barevně fotograficky zdokumentováno.

38 Svědek Miloslav Myslín, starší dědic rodinné sbírky, zcela neznalý odborné a finanční hodnoty svých uměleckých předmětů, přitom již nebyl vždy s to přesně určit částku, kterou od Neumanna obdržel. Soud bral tedy v úvahu vždy variantu pro obžalovaného Neumanna příznivější. (*Tamtéž*, Odůvodnění rozsudku Městského soudu v Praze, 22.1.1987, s. 25 n./1493 n.)

bezpečnosti. Poté následovalo Neumannovo zatčení a dlouhodobý pobyt ve vyšetřovací vazbě.

Všechny zmíněné prodeje těžily z poměrně značné vzdálenosti odbytiště od Prahy a také ze skutečnosti, že uvedená muzea právě intenzivně budovala své sbírky starého umění, a byla tedy ochotna dobře platit i za akvizice, o něž by v Praze nebyl v této cenové hladině zájem. Jako zkušený historik umění a znalec tak Jaromír Neumann projevoval nejen neobyčejný cit pro kvalitu uměleckého díla, ale i pro identifikaci a funkční využití mezer socialistického trhu s uměním.

Hlavní líčení

Hlavní líčení procesu, jemuž bylo přiděleno číslo 1 T 31/1986, bylo stanoveno na dny od 6. do 16. ledna 1987. Předvolány měly být desítky poškozených a svědků, mimo jiné také znalci Národní galerie Markéta Nováková, Roman Prahl, Hana Seifertová, Lubomír Slaviček a Eva Bužgová. Mezi poškozenými z odstupu desetiletí zaujmou výpovědi zpěváka Karla Gotta a kurátora Severomoravské galerie výtvarného umění, bývalého ředitele Slováckého muzea v Uherském Hradišti, Neumannova přítele Viléma Jůzy (1930–1998). Karel Gott patřil ve sledovaném období k okruhu předních osobností, jimž Neumann radil při akvizicích. Zpěvákovi, těšícímu se častým cestám na Západ, historik umění v roce 1983 prodal malbu římského barokního malíře Andrea Locatelliho (1695–1741) *Romantická krajina se stafáží*. Neumann dílo pořídil za osmdesát tisíc, zpěvák zaplatil sto padesát tisíc korun. Oficiální odhad, odpovídající vnímání cenově deformovaného socialistického trhu, zněl na sedmdesát tisíc korun. Jak zpěvák při výslechu uvedl, Neumann mu poradil, aby požadovanou částku konzultoval při svých zahraničních cestách v Mnichově. Zde Gottovi dílo odhadem dle fotografie ocenili na čtyřicet až padesát tisíc marek. Zatímco oficiální kurz západoněmecké marky a československé koruny byl v této době přibližně jedna ku šesti, neoficiální se pohyboval až na hranici jedna ku dvaceti. Není tedy divu, že v soudní síni zpěvák, jenž měl v paměti okolnosti svého vlastního trestního stíhání pro nedovolené opuštění republiky z léta 1971, uvedl: „Vzhledem ke zjištěné ceně obrazu já se necítím nijak poškozen, a naopak se k trestnímu řízení nepřipojuji.“³⁹

Obdobně Vilém Jůza při své výpovědi ve věci malby Julia Mařáka zdůraznil, že to byl on, kdo se pokoušel dílo od Neumanna pro galerii získat, poté co je měl možnost vidět v Neumannově bytě. Prodejní cenu, jež byla předmětem diskuse, označil za zcela přiměřenou a rozhodně ne nadhodnocenou. „Za tuto cenu by bylo nepochybně možno ji prodat soukromníkovi,“ uvedl.⁴⁰ O poznání méně příznivý byl

39 *Tamtéž*, protokol hlavního líčení Městského soudu v Praze, výslech Karla Gotta, s. 57 n./1415 n. Předsedou soudního senátu byl Martin Korbař, hlavního líčení se dále zúčastnili prokurátor Petr Šnajdr, soudci Karel Mazura, Vladislava Burdová, Marcel Fuchsa, František Hudeček a zapisovatelka Dana Málková. Za stranu obhajoby byli přítomni Jan Kalfus, Marie Francová, Vladimír Bočkovský, Jiří Kvíz, Petr Kotek, Zdeněk Pokorný a Pavel Blanický.

40 *Tamtéž*, výslech Viléma Jůzy, s. 57 n./1415 n.

však pro Neumanna Jůzův první výslech v průběhu vyšetřování, kdy neměl historik umění ještě možnost konfrontovat své výpovědi se stavem vyšetřování a výpověďmi dalších svědků, jako tomu bylo při procesu. Zde, obdobně jako v případě manželky Hany Neumannové, opakovaně vycházelo najevo, nakolik direktivní a autoritativní byl Neumannův obvyklý postup: nejenže sám určoval prodejní ceny do institucí, ale stanovoval i obsah posudků, jež posléze znalci jako Jůza vypracovali. Stejně tak zcela rozhodoval o prodejkách realizovaných na jméno své ženy a dalších osob. Na otázku vyšetřovatele Karla Skoumala: „Když byl obraz Vaším majetkem, jak tvrdíte, tak proč o jeho prodeji rozhodoval Váš manžel?“ mladá zubní lékařka, pečující o dvě malé děti, kvůli níž Neumann v roce 1974 ukončil své první manželství,⁴¹ vypověděla: „Protože rozhodoval o všem.“⁴²

Velmi diplomaticky a nápomocně vyznívaly následně v průběhu líčení i výpovědi znalců Národní galerie. Ti mimo jiné společně s obhájcem Janem Kalfusem upozornili soud na existenci *de facto* tří odlišných uměleckých trhů a cenových hladin v socialistickém hospodářství – oficiálního (zajišťovaného národním podnikem Klenoty), soukromého (mezi občany) a galerijního, na němž se ceny často pohybovaly níže než v soukromé sféře i v prodejkách Starožitností. To vysvětlovalo také rozdíly mezi odhadní a prodejní cenou některých děl. Maximálně rezervovaný a diplomatický byl přístup samotného ředitele Národní galerie Jiřího Kotalíka. Ten sice jako svědek předvolán nebyl, již během vyšetřování však na základě výzvy orgánů trestního řízení vypracoval jako zaměstnavatel na Neumanna pragmaticky věcný třístránkový posudek. V něm se obžalovaný jeví jako přední vědecká kapacita, spolehlivý, pracovitý, seriózní zaměstnanec se značnou autoritou. Jako jediný pracovní prohrěšek zde Kotalík zmínil snad až přílišné zaměření Neumanna na mimoústavní odborné aktivity, na což byl prý dotyčný upozorněn při komplexním hodnocení v roce 1982. „Jeho jednání i chování bylo vždy na úrovni jeho akademické hodnosti, služební funkce i společenského postavení. Ve vztahu k těmto skutečnostem bylo pro vedoucí i další pracovníky NG v Praze velkým překvapením vzetí jmenovaného do vazby, jakož i důvody, které k tomuto opatření vedly,“ uvedl Kotalík.⁴³

Asi nejméně příznivé byly tedy pro Neumanna v průběhu hlavního líčení výpovědi poškozených osob. Na výpověď Miloslava Myslína reagoval jen krátce slovy: „Je mi líto, že jsem pana Myslína v řadě případů poškodil, byl bych rád, kdybych to mohl napravit.“⁴⁴ Samotný Jaromír Neumann pak ve své výpovědi přiznal provinění

41 S historičkou umění Miloslavou Neumannovou, roz. Jagrovou (1920–2009), odbornou redaktorkou výtvarných publikací a překladatelkou. In: SLAVÍČEK, L. (ed.) – BREGANTOVÁ, P. – HOROVÁ, A. – PLATOVSKÁ, M.: *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800–2008)*, sv. 2: N/Ž, s. 1008 (viz pozn. 4).

42 *Centrální spisovna Městského soudu v Praze*, Trestní spis 1 T 31/1986, záznam svědecké výpovědi Hany Neumannové z 8.1.1986, s. 3/728.

43 *Tamtéž*, pracovní posudek ředitele Národní galerie Jiřího Kotalíka na Jaromíra Neumanna z 27.5.1985, s. 1069 A, B, C.

44 *Tamtéž*, protokol hlavního líčení Městského soudu v Praze, výpovědi svědků, Miloslav Myslín, s. 55/1413.

Plátno českého klasika 19. století Antonína Chittussiho Kapří rybník u Třeboně (1886). Neumann obraz údajně získal za 10 tisíc Kčs, poté jej v roce 1978 odprodal prostřednictvím národního podniku Starožitnosti do Severomoravské galerie výtvarného umění za částku čtyřnásobně vyšší (dnes inv. č. O 1602, foto Galerie výtvarného umění v Ostravě)

a snažil se přesvědčit soud o jeho osobních psychologických důvodech: „Svou vinu nyní hluboce pociťuji. K celé situaci došlo proto, že ke konci 70. let u mne nastalo prudké stárnutí, přestávala se mi dařit odborná práce a upadl jak její rozsah, tak její hloubka. Objevily se u mne poruchy paměti a z celé této situace jako pro vědeckého pracovníka vyplynuly těžce depresivní stavy. V důsledku čehož se mi přestal dařit osobní a rodinný život, který tím byl postižen, začal jsem se uzavírat do sebe a jako kompenzace tohoto stavu u mne prudce zesílila sběratelská vášeň. Horečně jsem nakupoval, za podmínek pro mne možných a výhodných, s představou vytvořit rodinnou sbírku. Tímto způsobem začaly ony nešťastné odprodeje. Kromě toho jsem chtěl svou rodinu zahrnout hmotnou náhražkou štěstí, a prostředky pro to jsem čerpal rovněž z odprodejů. Jednalo se o cesty do ciziny, nákladné dárky a podobně. Došlo tedy u mne k určitému úpadku, nad nímž pociťuji hlubokou lítost,

ježto jsem potřísnil celý svůj předchozí život, a v podstatě jsem si vědom toho, že z tohoto stavu se již těžko až do své smrti dostanu.“⁴⁵ Svě doznání Neumann v hlavním líčení podtrhl vyjádřením lítosti a ve svém závěrečném vystoupení v soudní síni se obrátil na porotu s prosbou o shovívavé zvážení viny: „Při rozhodování soudu prosím o shovívavost, poukazuji na svůj věk, těžký duševní stav a prosím o přihlídnutí k mé dosavadní práci ve prospěch společnosti. Prosím o možnost vrátit se k vědecké práci, alespoň na chvíli, a dokončit velkou monografii Petra Brandla, již jsem věnoval 30 let svého života. Prosím i o možnost, abych se ještě mohl podílet na výchově svých dětí.“⁴⁶ Za pozornost stojí tyto výpovědi zejména proto, že (na rozdíl od Neumannových vyjádření z roku 1989 a pozdějších) zde obviněný ještě plně přiznává svou vinu, celý podíl na případu a snaží se jeho okolnosti otevřeně a přímo zdůvodnit.⁴⁷

V rozsudku ze dne 22. ledna 1987 byl Jaromír Neumann shledán vinným z uvedeného trestného činu spekulace (podle paragrafu 117, odstavců 1 a 2, písmen b), c) trestního zákona) a dále z trestného činu lichvy (podle paragrafu 253, odstavců 1 a 2 téhož zákona). Trestný čin rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví mu – i díky příznivým výpovědím Viléma Jůzy a zaměstnanců Národní galerie⁴⁸ – nebyl prokázán. Trestný čin podvodu (kde u odstavce 2 hrozilo odnětí svobody od dvou do osmi let) byl překvalifikován na mírnější trestný čin lichvy (u odstavce 2 sazba od šesti měsíců do pěti let). Obviněný tak byl odsouzen k úhrnnému trestu pěti let odnětí svobody nepodmíněně, který si měl odpykat v první nápravně-výchovné skupině, a k peněžitému trestu ve výši padesát tisíc korun. Rozsudek rozhodl také o ztrátě Neumannových čestných titulů a vyznamenání, jež se následně stala kritickým momentem a úhelným kamenem jeho odvolacího úsilí.⁴⁹

Podle odůvodnění rozsudku vycházel soud ze společenské nebezpečnosti jednání obžalovaného, „která je nemalá“, a zdůraznil, že Neumann se trestné činnosti dopouštěl delší dobu. Pro své vlastní obohacení „zneužíval svých odborných teoretických

45 *Tamtéž*, protokol hlavního líčení Městského soudu v Praze, výslech Jaromíra Neumanna, s. 4 n./1360 n.

46 *Tamtéž*, protokol hlavního líčení Městského soudu v Praze, závěrečná výpověď Jaromíra Neumanna, s. 92 n./1450 n.

47 Srv. IVANEGA, Jan (ed.): Umýt okno nebo zatmít: Z korespondence Zdeňky Kudělkové s Jaromírem Neumannem. In: *Opuscula historiae artium*, roč. 63, č. 1–2 (2014), s. 139–142; *Oddělení dokumentace Ústavu dějin umění AV ČR, v.v.i.*, fond (f.) Jaromír Neumann, karton (k.) 8, dopis Jaromíra Neumanna Jiřímu Kotalíkovi z 13.1.1989 (10 stran strojopisu), s. 3.

48 Pozitivní roli Hany Seifertové a Lubomíra Slavička zmínil později Neumann i v dopise Jiřímu Kotalíkovi (*tamtéž*). K dopisu viz také IVANEGA, J.: Barokní umění v životě a díle Jaromíra Neumanna, s. 17 n. (viz pozn. 4). O rozsudku hlasovali předseda senátu Korbař a soudci Mazura, Burdová, Hudeček, Fuchsa, a to jednomyslně.

49 Spoluobvinění dostali v rozsudku Městského soudu v Praze následující tresty: Adolf Greiner pět let nepodmíněně v I. nápravně-výchovné skupině a peněžitý trest, Jiří Greiner čtyři roky nepodmíněně v I. nápravně-výchovné skupině a peněžitý trest, Ivan Hájek jeden rok nepodmíněně ve II. nápravně-výchovné skupině, Karel Hlad osm měsíců nepodmíněně v I. nápravně-výchovné skupině. Další obžalovaní Antonín Rozsypal, Dušan Samuel a Jaromír Cibulka byli zproštěni obžaloby.

i praktických zkušeností“ a osobní autority. Vůči řadě osob se tak dopustil jednání, „které je v rozporu nejen s trestním zákonem, nýbrž i s morálními kodexy jeho vlastní profese“. Jako polehčující byla naopak uznána okolnost, že Neumann před pácháním trestné činnosti vedl „řádny život pracujícího člověka“, svého činu „upřímně litoval“ a při vyšetřování „napomáhal orgánům činným v trestním řízení“. Při stanovení výše trestu soud také vzal v úvahu jeho věk, psychický stav i celoživotní zásluhou práci pro společnost. Právě tyto okolnosti také vedly k jeho umístění do první (tedy nejlehčí) nápravně-výchovné skupiny, neboť jinak by podle odůvodnění rozsudku bylo namísto obžalovaného zařadit do třetí (nejtěžší) nápravně-výchovné skupiny.⁵⁰

Pro celé Neumannovo vnímání kauzy je příznačné prohlášení, jež učinil po vynešení rozsudku. Uvedl, že „se domnívá, že důvody vazby pominuly, a navrhuje své propuštění z vazby na svobodu“, stojí v zápise.⁵¹ Obdobná prohlášení však mohla mít i jinou příčinu než jen přesvědčení obžalovaného o vlastní nevině a právu být propuštěn na svobodu. Je totiž nutné zvažovat Neumannův zdravotní stav v době pobytu ve vyšetřovací vazbě a během procesu. Lékařské posudky opakovaně konstatovaly, že Neumann v podmínkách vazby trpí depresivní psychózou, která se zde u něj plně rozvinula. Podle posudku z července 1985, tedy krátce po uskutečněním sebevražedném pokusu, bylo jeho myšlení tehdy bludné a jeho výpovědi se nedaly považovat za věrohodné, takže ani nebyl schopen „hodnotné účasti na trestním řízení“. Po odborném „přeléčení“ byl v lednu 1987 před soudním líčením podroben novým vyšetřením. Posudky konstatovaly pokračující těžkou reaktivní depresi, jež však již nedosahovala psychotické úrovně, umožňovala zachovat kontakt s realitou, a tedy i účastnit se soudního řízení.⁵² Na jejich základě bylo nicméně ke dni vynešení rozsudku doporučeno pokračování zdravotní péče ve specializovaném nápravném zařízení v psychiatrické léčebně v Praze-Bohnicích.⁵³

Zprávu ČTK o rozsudku Městského soudu v Praze citovala většina médií (Rudé právo, 23. ledna 1987, s. 2)

50 Centrální spisovna Městského soudu v Praze, Trestní spis 1 T 31/1986, rozsudek Městského soudu v Praze z 22.1.1987, s. 88–90/1556–1558.

51 *Tamtéž*, s. 16/1467.

52 *Tamtéž*, Znalecký posudek z odvětví psychiatrie, Záznam z vyšetření intelektu, 7.7.1985, s. 11/156. Posudek vypracovali Slavomil Hubálek, Miloš Lachman a Jiří Mellan.

53 *Tamtéž*, rozsudek Městského soudu v Praze z 22.1.1987, zdůvodnění, s. 85–87/1553–1555; *tamtéž*, Doplněk k psychologické části znaleckého posudku, 7.1.1987. Doplněk vypracoval Slavomil Hubálek.

Během psychiatrických vyšetření Neumann velmi otevřeně vypovídal i o svých rodinných poměrech, vlastních osobnostních predispozicích a jejich vývoji. Právě tyto výpovědi mohou do jisté míry zpětně objasnit i některé dřívější kroky v jeho životě a kariéře. Své jednání zde dával do přímé spojitosti s manželstvím s mladou lékařkou Hanou Neumannovou, rozenou Luňákovou, která jej údajně „nepřímo“ k trestné činnosti vedla svými životními nároky a standardem: „...říká se mu to těžce, ale on sám žádné částky navíc nepotřeboval,“ stojí v přepise jedné Neumannovy výpovědi.⁵⁴ Výpověď jeho druhé manželky však tuto verzi nepotvrzuje. Vyplývá z ní, že psychologicky významně Neumanna ovlivnila jednak ztráta postavení ředitele v Ústavu teorie a dějin umění ČSAV, jednak rozvod s první ženou, historičkou umění, redaktorkou a překladatelkou Miloslavou Neumannovou, rozenou Jagrovou, jíž Neumann údajně ponechal veškerý svůj majetek, původní obrazovou sbírku i tuzexové konto. V novém manželství chtěl „začít znovu“, pokoušel se majetkovou ztrátu rychle kompenzovat a zachovat tak původní vysokou životní úroveň pro sebe i rodinu.⁵⁵

Odvolání, trest a snaha o rehabilitaci

Následně Neumannovo písemné odvolání proti přísnému rozsudku, zaměřující se na bolestnou obhajobu ztracených čestných titulů a vyznamenání, připomíná svou formou a rozsahem spíše elegii či epickou báseň než věcný právní dokument. V sedmáctistránkovém rukopisném textu, psaném na rubu záznamu z (patrně vlastního!) měření EEG v bohnické léčebně, nalézá Neumann pro svou nelehkou situaci symbolický obraz ve známé plastice plačícího *Anděla žalostné smrti* z alegorického cyklu *Neřestí a Ctností* od barokního sochaře Matyáše Bernarda Brauna (1684–1738) v areálu hospitálu ve východočeském Kuksu. „Odepření možnosti vědecky pracovat a publikovat po uplynutí trestu znamená pro mne něco, čemu se dříve říkalo svržení do pekel, protože mne zbavuje nejen poslední možnosti, jak dosáhnout trochu duševní rovnováhy, ale odebírá také mému životu jeho jediný a poslední smysl. Odsuzuje mne – smím-li použít literárního obrazu ze svého oboru – k šílené a žalostné smrti, kterou v Kuksu ztělesňuje Braunův anděl, který pln bolesti sklání zoufalou hlavu do svých dlaní. Těžce jsem se provinil, ale tato část trestu se mi jeví příliš krutá a nezasloužená. Strom s podřatými kořeny je neodolatelně odsouzen k zániku. Tak je tomu se mnou. Anděl žalostné smrti zahajuje v Kuksu dlouhou řadu nejhorších neřestí. Ale měl jsem opravdu jen neřesti, byl jsem snad jen špatný, že si zasluhuji té nejhorší smrti?“ vznáší nad svým osudem řečnickou otázku.⁵⁶ *De facto* zde se počíná Neumannova účelová stylizace do role oběti okolností, v níž pak (jak

54 *Tamtéž*, Znalecký posudek z odvětví psychiatrie, Výpověď Jaromíra Neumanna, 7.7.1985, s. 2/147.

55 *Tamtéž*, Znalecký posudek z odvětví psychiatrie, 7.7.1985, Pohovor soudních lékařů s Hanou Neumannovou, 19.6.1985, s. 8 n./153 n.

56 *Tamtéž*, odvolání Jaromíra Neumanna adresované Nejvyššímu soudu ČSR z 28.4.1987, s. 1617–1619 (formulace odvolání advokátem a Neumannův průvodní dopis) a s. 1–17/1620–1636 (příloha s detailním rukopisným Neumannovým odvoláním), zde s. 3/1622.

Detail plastiky Matyáše Bernarda Brauna Anděl žalostné smrti z hospitálu v Kuku (1715, foto Jan Ježek)

víme z dochované korespondence) pokračoval i po propuštění z výkonu trestu, kdy usiloval o amnestii a rehabilitaci, ale i o znovupřijetí v odborných kruzích. Truchlivá braunovská alegorie se pro Neumanna přitom stala symbolem jeho existenciální situace, jak o tom svědčí i jeho dřívější dopis manželce z vazební věznice v Ruzyni: „Nechci zemřít pod křídly Anděla žalostné smrti, ale chci se dostat pod ochranu toho druhého: vírou, nadějí a láskou, největšími ctnostmi, jež může člověk mít.“⁵⁷

Nejvyšší soud České socialistické republiky dne 8. května 1987 vynesl na základě odvolacího řízení definitivní rozsudek, jímž potvrdil předchozí obvinění, úzce souvisící s Neumannovou profesní specializací a týkající se trestných činů spekulace a lichvy, a ponechal též lhůtu odnětí svobody na pět let nepodmíněně i zařazení odsouzeného do první nápravně-výchovné skupiny. Od předchozího rozhodnutí nižší instance o ztrátě čestných titulů a vyznamenání však nyní Nejvyšší soud upustil a namísto toho Neumannovi udělil trest propadnutí poloviny majetku. V průběhu výkonu trestu, v březnu 1988, podal Neumann prostřednictvím advokáta Jana

⁵⁷ *Tamtéž*, zadržená korespondence Jaromíra Neumanna Haně Neumannové, dopis ze 14.–15.2.1985, s. 1–6/1016–1018 (tři listy oboustranně, autograf; číslování není kontinuální), zde s. 1/1017.

Kalfuse opět žádost o milost adresovanou prezidentu republiky Gustávu Husákovi, jež měla spočívat tentokrát v prominutí zbytku výkonu trestu odnětí svobody. Znovu v ní komplexně shrnuje celou svou situaci. Objasňuje přitom i svůj „přehmat“ z roku 1968, jenž ho stál místo ředitele Ústavu teorie a dějin umění,⁵⁸ a znovu vyslovuje věrnost komunistickému přesvědčení a socialismu: „Je samozřejmé, že jsem své komunistické přesvědčení nikdy nezměnil. Jsem přesvědčeným stoupencem přestavby a mocné impulzy k obnově socialismu, vycházející ze SSSR, zvláště zásluhou M. Gorbačova, se staly rozhodující silou, která mi pomohla v nejtěžších chvílích života překonat těžkou depresi,“ prohlašuje s aktuálním vyzněním.⁵⁹

V rámci výkonu trestu byl Jaromír Neumann ke 2. červnu 1988 převeden do Nápravně-výchovného ústavu v Plzni, věznici na Borech, s vězeňským číslem 17 678. Dvě třetiny výkonu pětiletého trestu, počítaného od započetí vazby v lednu 1985, mu vypršely v květnu 1988. K 30. září 1988 započal Okresní soud v Plzni skutečně řízení o Neumannově podmíněném propuštění, o němž kladně rozhodl 17. října téhož roku, se zkušební lhůtou v trvání tří let. V usnesení se mimo jiné konstatovalo, že „odsouzený má ve výkonu trestu velmi dobrou pracovní morálku. Přestože mu byla výkonová norma ze zdravotních důvodů snížena, plní ji až na 134 %. Jeho chování je slušné, udržuje stanovený pořádek, příkazy respektuje. Je aktivní v mimopracovní době, připravuje a přednáší přednášky ve školském vzdělávacím středisku. Za vzorný výkon funkce vedoucího kroužku byl kázeňsky odměněn. Trestán dosud nebyl. Výkon trestu svůj výchovný účel plní. (...) Odsouzený ve své výpovědi uvedl, že výkon trestu byl pro něj velkým životním ponaučením. Chtěl by se věnovat nadále vědecké práci. Trest propadnutí majetku nebyl zatím zcela realizován.“⁶⁰

Krátce po propuštění, v lednu 1989 (ještě v podmínce), usiluje Neumann u Ministerstva spravedlnosti ČSR o možnost žádat o amnestii prezidenta republiky. V tuto chvíli se také obsáhlým dopisem obrací na přítele ze studií Jiřího Kotalíka. Na úvodní poděkování za Kotalíkův vstřícný věcný posudek, jenž v soudním líčení sehrál významnou roli, a za jeho přístup k celé kauze operativně navazuje vyslovená žádost o další podporu v průběhu předpokládaného rehabilitačního řízení. Celý dopis, včetně podrobného líčení vlastní interpretace padlých obvinění a procesu, tak v konfrontaci s výmluvnými materiály soudního spisu působí poněkud účelově⁶¹ (podobně ostatně vyznívá i část Neumannovy korespondence z vězení, která se

58 „V r. 1970 bylo mé členství ve straně přerušeno vyškrtnutím, nikoliv však proto, že bych se v krizových letech dopustil politických chyb, ale proto, že jsem měl odlišné názory na vývoj v r. 1968, což neodpovídalo závěrům dubnového pléna KSČ v r. 1969. Provinil jsem se jen tím, že jsem dal dočasně přednost svému přesvědčení před stranickou disciplínou. Upozorňuji však, že se to stalo před hlubším rozbořem situace podaným teprve později ve známém Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti, s nímž jsem se ztotožnil.“ (AKPR, žádost Jaromíra Neumanna o udělení milosti z 25.3.1988.)

59 *Tamtéž*. Žádost byla Kanceláří prezidenta republiky postoupena Ministerstvu spravedlnosti ČSR.

60 *Centrální spisovna Městského soudu v Praze, Trestní spis 1 T 31/1986, Usnesení Okresního soudu v Plzni, 17.10.1988, s. 1/1912.*

61 Neumann se v dopise Kotalíkovi označuje za oběť „kruté nespravedlnosti“ a s právní kategorizací své činnosti jako spekulace hluboce nesouhlasí, je přesvědčen o předpojatosti soudu

zachovala ve spise).⁶² Ke 14. únoru téhož roku po prostudování spisu ministerstvo možnost žádat o amnestii zamítá se zdůvodněním, že „neshledalo důvody, aby prezidentu republiky byl předložen návrh na prominutí nebo zmírnění trestu“.⁶³ Obdobně se posléze po revoluci v roce 1992 Neumann neúspěšně domáhal nápravy křivd u Generální prokuratury ČSFR.

Jiným svědectvím nelehké situace Jaromíra Neumanna po propuštění z výkonu trestu, kdy se musel vyrovnávat nejen s hlubokou profesní a lidskou izolací, ale současně se pokoušel navázat na svou předchozí vědeckou práci, je rovněž dobová korespondence s historikem umění Zdeňkem Kudělkou (1926–2000), publikovaná Janem Ivanegou v roce 2014. V dopise ze závěru ledna 1989 – tedy z doby, kdy Neumann oslovil i Kotalíka a kdy ještě doufal v možnost prezidentské amnestie – se pisatel příznačně tomuto těžkému tématu vyhýbá, s poukazem na potřebu obsažnějších odpovědí a nechť „věci zjednodušovat“. „Jak stárnu, stále více ztrácím chuť věci zjednodušovat a dojít k obecně platnému zobecňujícímu tvrzení, jež by obstálo ve světle reality, je tak těžké. Mám teď na mysli duševní krizi (a ne lehkou) a způsob jejího překonání. Lásku k práci a k životu a pochopení těch nejširších kosmických souvislostí,“ píše Neumann dlouholetému příteli Kudělkovi.⁶⁴ O poznání konkrétnější je v dopise z půli března, kdy již bylo známo zamítavé stanovisko ministerstva spravedlnosti a také výsledek hlasování v Československé akademii věd. „V Akademii mne jako člena – po nelehkých jednáních – *ponechali*. Nepřeceňuji váhu těchto okolností, ale je to pro mne v dané situaci propustka do budoucnosti,“ sděluje a dodává: „Je příznačné, že pro mne byli představitelé oborů o živé a neživé přírodě, neboť myslí objektivně a ideologická hesla nezkreslují jejich pohled na svět.“ Je pevně přesvědčen, že je sám zbaven iluzí a předpojatosti natolik, aby

---

a svým nároku na možnost finančního zhodnocení vlastních odborných znalostí. Zdůrazňuje, že se naprosto necítí vinen, když se „jako pracovník Národní galerie sám zabýval sběratelstvím“. Na základě svých zkušeností ze zahraničí rozebírá a zpochybňuje otázku tvorby cen uměleckých děl v socialistickém hospodářství (neboť cítí, že zde by mohl najít zastání a pochopení). Naopak účelově zcela pomíjí otázku zneužití svého odborného postavení, prokázaná závažná obvinění z lichvy a morální rovinu celého případu. Zdůrazňuje význam sběratelství pro společnost, ačkoli je zřejmé, že v jeho případě pouhá obhajoba sběratelskou „vášni“ před tíhou důkazů neobstojí. „Vážený soudruhu akademiku a milý příteli, ujišťuji Tě, že smyslem mých rádků není nějaká petice, ale potřeba Ti současně s upřímným poděkováním povědět, jak se věci opravdu mají. Jsem veden jen touhou, aby se pravda dostala k Tvému sluchu,“ ujišťoval pisatel ředitele Národní galerie. (*Oddělení dokumentace Ústavu dějin umění AV ČR, v.v.i., f. Jaromír Neumann, k. 8, dopis Jaromíra Neumanna Jiřímu Kotalíkovi z 13.1.1989.*)

62 Neumann se kupříkladu snažil prostřednictvím manželky ovlivňovat odbornou veřejnost a dovolat se její pomoci. K tomu měl sloužit i seznam osob, které měla bezodkladně za tímto účelem kontaktovat. (*Centrální spisovna Městského soudu v Praze, Trestní spis 1 T 31/1986, zadržená korespondence Jaromíra Neumanna Haně Neumannové, dopis ze 14.–15.2.1985, s. 1017.*)

63 *Tamtéž*, vyjádření ředitele odboru právní pomoci Ministerstva spravedlnosti ČSR ze 14.2.1989, s. 1 n./1913 n.

64 IVANEGA, J. (ed.): Umýt okno nebo zatmít, dopis Jaromíra Neumanna Zdeňku Kudělkovi z 30.1.1989, s. 140 n. (viz pozn. 47).

mohl posoudit svůj případ objektivně, a tvrdí: „Rád bych Ti řekl, že jsem udělal chyby, ale že *mé svědomí je čisté*.“⁶⁵

Otevřené otázky

Neumannova kauza se ve své době dočkala poměrně značné mediální reflexe.⁶⁶ Osobním, poněkud nepřesným svědectvím, zaznamenaným s odstupem let, jsou zmínky o procesu v memoárech Neumannova spolužáka, historika umění Františka Dvořáka (1920–2015). Prezентují však spíše onu interpretačně mytizovanou, skandalizovanou rovinu případu, jež patrně kolovala mezi pražskou odbornou veřejností.⁶⁷ Na svá nevydaná dílčí svědectví patrně čeká také nezpracovaná rodinná pozůstalost Viléma Jůzy, přítele, s jehož rodinou Neumannovi trávili i společné dovolené a jenž ho u hlavního líčení soudu významně podpořil.

V kontextu dosud známých případů obvinění ze spekulace s uměleckými díly a starožitnostmi, které se udály na přelomu padesátých a šedesátých let, by se mohl

65 Tamtéž, dopis Jaromíra Neumanna Zdeňku Kudělkovi z 18.3.1989, s. 141 n. (podtržením zvýraznil pisatel). Srv. také TÝŽ (ed.): Korespondence Jaromíra Neumanna a Vincence Kramáře. In: *Umění*, roč. 62, č. 5 (2014), s. 454–465. Jaroslav Petrů k Neumannově prožívání vlastní situace v 90. letech v nekrologu napsal: „...zůstávala po roce 1989 stále otevřena rehabilitace J. Neumanna. On sám tyto věci těžce nesl, nemluvil o nich otevřeně, dokonce ne útočně, ale vzpomínali jsme často na kolegu V. Jiříka, kterého si Neumann vážil ... a mluvili jsme o H. Sedlmayrovi, jehož ‘osobnost byla nejen u nás, ale i v Německu posuzována se zkreslenou zaujatostí, se směsí nechápavosti a zavilé závistivosti’. V jejich osudech jsme ovšem cítili, že zde hodnotíme i situaci vlastní, zaznívalo z toho příznačně: tua res agitur.“ (PETRŮ, J.: Rozloučení s Jaromírem Neumannem (1924–2001) – viz pozn. 19.) Latinskou sentenci „jedná se o tvou věc“ v nekrologu pisatel – patrně ne zcela patřičně – srovnává poválečné osudy dvou jiných předních historiků umění s Neumannovým. Naráží zde na zlomy v kariérách nadaného teoretika Vlastimila Jiříka a proslulého rakouského kunsthistorika a strukturalistického myslitele Hanse Sedlmayra, u něhož Jiřík v 60. letech v Salcburku hostoval jako asistent. Sedlmayr jako člen NSDAP od počátku 30. let a autor rozporuplného spisu *Verlust der Mitte: Die bildende Kunst des 19. und 20. Jahrhunderts als Symptom und Symbol der Zeit* (Salzburg – Wien, Otto Müller 1948) v poválečném období doplatil na své názory a spojení s nacistickou ideologií ztrátou profesury v Ústavu dějin umění ve Vídni. Překladatel a interpret jeho díla Jiřík byl po prověrkách na počátku „normalizace“ nucen odejít z Katedry dějin umění a estetiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, aby nadále za velmi omezených publikačních možností působil v památkové péči a na akademickou půdu se již nikdy, ani po listopadu 1989 a své rehabilitaci, nevrátil. (Srv. dále TÝŽ: Šedesátiny PhDr. Vlastimila Jiříka, CsS. In: *Památky a příroda*, roč. 16, č. 10 (1991), s. 606–608.)

66 Viz např. Trestry za nezákonné obchodování s obrazy. In: *Rudé právo* (23.1.1987), s. 2 (zpráva je signována šifrou zr); Spekulace s obrazy. In: *Svobodné slovo* (23.1.1987), s. 4 (podepsáno šifrou zč); Trestry zlodějům obrazů. In: *Práce* (23.1.1987), s. 2. Deníky *Svobodné slovo* a *Práce* v úvodu svých noticек citovaly formulaci ze zprávy ČTK: „Ze spojení klasiků s podvodníky a překupníky se vždy skládá rovnice, jejímž výsledkem je rest.“ Srv. také dopis Jaromíra Neumanna Jiřímu Kotalíkovi z 13.1.1989, s. 1 (viz pozn. 47).

67 Viz DVOŘÁK, František: *Můj život s uměním*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2006, s. 162 n. (kapitola „Ztracené přátelství“).

přístup trestní justice v období pozdní „normalizace“, pouhé dva roky před pádem železné opony, jevit stejně nekompromisní jako v období účelových procesů o třicet let dříve. Přesto je třeba konstatovat, že Neumannova prokázaná obvinění z lichvy, jakož i jeho bezskrupulózní zneužívání profesního postavení a nemalé osobní i institucionální autority, dalece přesáhla hranice své doby a jsou, především v etické rovině, oborově velmi aktuální dodnes. V jeho případě soud rovněž přihlédl k řadě polehčujících okolností a rozhodoval věcně.⁶⁸

Dosud neznámý soudní spis k trestní kauze Jaromíra Neumanna z poloviny osmdesátých let – z období, kdy docházelo k paradigmatickým změnám nejen v soudobém českém výtvarném umění a kultuře, ale i ve společensko-politické atmosféře – představuje mimořádně závažný pramen, jenž přináší nový interpretační úhel pro řadu momentů v životě a díle tohoto předního historika umění.⁶⁹ Vyvolává nové badatelské otázky, a to nejen po charakteru a vypovídací hodnotě Neumannovy pozdní korespondence a díla, ale i po věrohodnosti a plnohodnotné platnosti závažných zdravotních posudků, jež jsou součástí spisu. Část těchto posudkových materiálů by také do jisté míry mohla objasnit i zcela mimořádné odborné schopnosti tohoto historika umění a znalce, paměťové i literární, související s abnormální strukturou jeho komplikované, velmi obdařené, cílevědomé a pracovitě, současně však i ochuzené a rozporuplné osobnosti.

Jednou z otevřených badatelských otázek je nyní ostatně i míra, s níž se tato Neumannova kruciólní životní zkušenost mohla promítnout kupříkladu do pozdní, vyzrálé podoby mistrovské analýzy a interpretace Tizianovy malby *Apollo a Marsyas*, vystavené v obrazárně kroměřížského zámku, v níž se podstoupené fyzické utrpení ve smyslu novoplatónské eschatologie stává vykoupením, branou do vyššího stavu bytí, a v samotném obraze tak lze spatřovat metaforu pozemské cesty ke světlu a pravdě. Neumann se zde patrně záměrně ztotožňuje s postavou potrestaného krále Midase, v níž současně vidí autoportrét samotného Tiziana: „...hluboké sebepoznání probouzející se v člověku vyjadřuje na kroměřížském obraze tvář bývalého krále, s nímž se Tizian ztotožnil. (...) Marsyova bolest je trnitou cestou, kterou prochází

68 Prokázaná obvinění z lichvy zůstávají, na rozdíl od spekulace, mimořádně závažným trestným činem, stíhaným i podle současného trestního zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb., § 218, odstavec 3). Týkají-li se prospěchu značného rozsahu, jsou stíhána sazbou odnětí svobody na tři až osm let. Otázky etických limitů práce historika umění, jenž jako znalec působí současně v soukromé i veřejné sbírkotvorné sféře, či se dokonce přímo či nepřímo na obchodování s kulturními statky podílí, zůstávají mimořádně citlivé a do jisté míry platí, že oborově organizace v našem prostředí je otevřeně neřeší dodnes. (Srv. *Profesní etický kodex ICOM pro muzea* [online]. [Cit. 2019-11-01.] Dostupné z: http://www.mzm.cz/fileadmin/user_upload/dokumenty_mzm/eticky_kodex_ICOM.pdf. Kodex byl přijat na kongresu Mezinárodní rady muzeí v roce 1986 v Buenos Aires, původní vydání kodexu ve francouzštině, angličtině a španělštině s pozdějšími změnami: Paris, Conseil international des musées 2006.)

69 Již několik let, od velké retrospektivní výstavy Karla Škréty v Národní galerii v Praze v roce 2011, ostatně procházejí revizí i Neumannovy znalecké atribuce, jež tvoří jeden ze základních pilířů jeho odborné práce (hovořila o tom Andrea Steckerová v referátu „Otazníky před obrazy: Neumannovo znalectví“ na vědecké konferenci „Historik umění Jaromír Neumann“, uspořádané 26. září 2017 v UMPRUM v Praze).

Tizianova mistrovská pozdní malba Apollo a Marsyas (mezi lety 1570 a 1576, Arcidiecézní muzeum Kroměříž)

člověk při hledání světla a pravdy. (...) ...k jeho zmoudření došlo podle pojetí báje teprve po mylném výroku a trestu, který po něm následoval. (...) Midas-Tizian ... si s bolestným zamyšlením uvědomuje všechny chyby a pošetilosti a také marné žádostivosti, jichž se dopustil (svou touhu po zlatě i nejvyšším důstojenství jako

malíř králů a král malířů). Proto má gesto melancholika, ale současně i myslitele a génia. Sedí hluboko ponořen v myšlenky ... a přemýšlí nad bolestnou cestou vedoucí k vnitřní očistě a spasení...“⁷⁰

Neumannova kauza jako pramenně podložená případová studie morálního a profesního selhání špičkového představitele české humanitní vědy šedesátých až osmdesátých let minulého století generuje ovšem další možnosti komparace, jež dalece přesahují pole dějin umění. Strmá poválečná kariéra tohoto důvěryhodného a uznávaného vědce i její nečekaný závěr nabízí srovnání kupříkladu s profesními osudy předního českého klasického archeologa Jiřího Frely (1923–2006), autora řady dodnes využívaných publikací nejen o umění Periklova Řecka.⁷¹

70 NEUMANN, Jaromír: Tizian, Apollon a Marsyas: Uměleckohistorické poznatky o obraze navazující na technologický průzkum (II). In: *Zprávy památkové péče*, roč. 59, č. 4 (1999), s. 130 n. a 136. Srv. také TÝŽ: Tizian, Apollon a Marsyas: Uměleckohistorické poznatky o obraze navazující na technologický průzkum (I). In: *Tamtéž*, roč. 58, č. 8 (1998), s. 225–241; TÝŽ: *Tizian: Die Schindung des Marsyas*. Prag, Artia 1961; TÝŽ: *Le Titien: Marsyas écorché vif*. Prague, Artia 1962; TÝŽ: *Titian: The flaying of Marsyas*. London, Springs Books 1962. Pro širší kontext srv. studii o vlivu osobní situace a kulturně-politické „předpojatosti“ Erwina Panofského na jeho vnímání díla Albrechta Dürera (MOXEY, Keith: *Melancholie Erwina Panofského*. In: KESNER, Ladislav (ed.): *Vizuální teorie: Současné anglo-americké myšlení o výtvarných dílech*. Jinočany, H&H 1997, s. 235–250).

71 Jiří Frel, až do své emigrace čelná poválečná osobnost Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a posléze jeden z profesně nejúspěšnějších českých exulantů, byl dlouholetým agentem československé rozvědky (I. správy ministerstva vnitra). Od roku 1969 působil v Ústavu pokročilých studií (*Institut for Advanced Studies*) Princetonské univerzity, od roku 1971 jako vědecký pracovník oddělení antiky v Metropolitním muzeu v New Yorku a v letech 1973–1984, až do vypuknutí skandálu s rozsáhlými daňovými a akvizičními podvody, jako kurátor a znalec, vedoucí oddělení starověkého umění v Gettyho muzeu v Malibu, spadajícím pod Gettyho nadaci v Los Angeles. Po medializaci své kauzy opustil USA a působil v Paříži a Římě. (Srv. BOUZEK, Jan: † Jiří Frel. In: *Archeologické rozhledy*, roč. 59, č. 1 (2007), s. 157; TÝŽ: Jiří Frel †. In: *Eirene*, roč. 43, č. 1 (2007), s. 215–218. Ze zahraničních ohlasů viz např. GLUECK, Grace: Getty Reports a Scandal. In: *The New York Times* (13.2.1987), s. C00030; TÁŽ: A Curator Upsets The Getty. In: *Tamtéž* (14.2.1987), s. 1001009. Případu jsem se věnovala v referátu „Jaromír Neumann a Jiří Frel: Případy profesního a morálního selhání dvojice českých humanitních vědců v období pozdní normalizace“ na mezinárodní konferenci „Československo v letech 1978–1985“, kterou uspořádal Ústav pro studium totalitních režimů spolu s Jihočeským muzeem ve dnech 30.–31.5.2018 v Českých Budějovicích.)